

פְּנִינָה לַשַּׁבָּת פְּרִשְׁת תּוֹלְדוֹת תשע"ו

מחשבה פנימית (יואל אופנהיימר)

"...כי ההשגחה חבשה את כל החיים בשני מוסרות, שהם התענוג והמכאוב. ואין לבעלי החיים שום בחירה חפשית, לבחור ביסורים, או לדחות את העונג..."
(הרב יהודה ליב אשלג – מאמר החרות)

הבחירה חופשית נחשבת לאבן יסוד של האמונה היהודית כי היא מעניקה לאדם יכולת להחליט בין טוב ורע, ומאפשרת בניית קומתו המוסרית והרוחנית. התורה, שהיא ספר חוקים המבדיל בין אסור ומותר, וספר מוסר המבחין בין טוב ורע, מחייב קיום בחירה ככתוב: "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה" (דברים י"א). וכותב הרמב"ם: "פעולות האדם כולם מסורות לו, אין מכריח עליו בהם ולא מביא אותו זולת עצמו" (שמונה פרקים). בלי בחירה חופשית, אין לקיחת אחריות, אין תורת הגמול, אין הנהגת המשפט, ואין למעשה משמעות של טוב ורע. בלשון הקבלה, הבחירה קשורה למושג הצמצום, המקום הפנוי מנוכחות הא-לוהי, המאפשר עבודה של תיקון העולם מתוך רצון חופשי וקניית מדרגה על ידי עמל והשקעה.

בצד כל הנ"ל, מדייק רבנו בעל הסולם, ומסביר שהבחירה של האדם אינה בלתי מוגבלת. יש בנו תכנות-על המגדיר "מגרש משחקים" שבו אנחנו פועלים, מבלי שום יכולת לצאת ממנו. ההגדרות של תחום הרצונות שלנו הם **רדיפת הנאה ובריחה מהסבל**. אין אדם שיבחר בסבל שלא יביא לו גם רווח או הנאה. וגם אין אדם שימנע מהנאה שלא כרוכה בסבל או בחסרון. אם כך במה כן מתבטאת הבחירה החופשית? כל אחד יכול להגדיר ממה הוא רוצה ליהנות!

יש שייהנה מתענוגים גופניים, ויש שייהנה ממושכלות. אך בעיקר, יש שייהנה רק ממה שעושה לו טוב, ויש מי שיזכך את עצמו, ויגלה שההנאה הגדולה ביותר היא **לעשות נחת רוח לזולתו**.

הפרשה בדרך ה"שפת אמת" (הרב מנחם סוכות)

ברכת הריח

וַיִּחַרְדּוּ יִצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד מְאֹד וַיֹּאמֶר, מִי אֶפְּוֵא הוּא הַצֵּד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאָכַל מִכֹּל בְּטָרִם תְּבוּאָה וְאֶבְרָכְהוּ? גַּם בְּרוּךְ יְהִי.

למה יצחק מיד מקבל עליו את המציאות שהיא תולדת רמאותו של יעקב? אנחנו אפילו לא מוצאים שהוא כועס על ה"גניבה" הזו, הייתכן?

המדרש על פסוק זה מביא, אֶת מוֹצֵא שְׁלֵשָׁה דְבָרִים [-איברים] בְּרַא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרִשְׁוֹתוֹ שֶׁל אָדָם, וְשִׁלְשָׁה אֵינָן בְּרִשְׁוֹתוֹ... וּכְשֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חִפֵּץ, אִף אֵלּוּ שֶׁהֵן בְּרִשְׁוֹתוֹ אֵינָן בְּרִשְׁוֹתוֹ.

אנחנו רגילים לתחושה שהדבר החשוב ביותר הוא להיות בשליטה, שאני אעשה מה שאני רוצה. זה אכן חשוב להיות במודעות, לא לעשות דברים ללא שימת לב וללא רצון מלא. אך האם אני באמת יודע תמיד מה נכון? האם הרצון החיצוני שלי מבטא גם את רצוני הפנימי יותר?

יצחק, שעלה מרצונו על גבי המזבח, ידע בברור שלא הוא כאן הסיפור. הוא ביקש להיות כלי לרצון ה', שאם רצונו אינו בדיוק רצון ה', שתילקח ממנו השליטה במעשיו. כשראה יצחק שמשמים נבחר כי הברכה תגיע ליעקב, הוא מיד הבין שזה הדבר הנכון ושמח בכך.

בדרך זו נוכל ליישב שאלה נוספת, מדוע סיבבו משמים כך? מדוע הייתה ברכתו של יעקב צריכה להגיע אליו בצורה כל כך לא פשוטה?

ברכה חשובה זו הייתה צריכה להגיע מהמקום הגבוה ביותר, בכדי שהברכה תהיה נקיה, ברכה שמגיעה משמים ממש, צריך שתהיה ללא תערובת של רצון שיש בו נטייה גשמית, גם לא מהטבע הפשוט של אהבת אב לבנו. לשם כך היה צורך בהסחת הדעת, בכך שהברכה תגיע מתוך הנכונות העצומה של יצחק לביטול רצונו אל זה של הבורא.

והאם כאן אין זה רצונו? זה ממש לא כך. האמת היא שזהו רצונו הפנימי ביותר, כאן סוף סוף נוצר החיבור בין המעשים החיצוניים לבין רצונו של הנשמה. זהו השלום העמוק ביותר, ומכיוון ששלום הוא ה"כלי" שמחזיק ברכה, לכן דווקא שלום כזה, שלום במהותו של האדם, יכול להחזיק ברכה.

מעלה נוספת יש לכך שיעקב מקבל את הברכה המיועדת לעשיו, סביר כי יצחק, שמכיר את בניו, היה מברך את יעקב בברכה רוחנית יותר. ודאי כי ברכתו לעשיו טומנת בה גם ברכה למי שהתרחק מייעודו, ברכה זו נותרה עמנו ומלווה אותנו גם בזמננו הפחות חזקים. משמים סובבו שיקבל יעקב ונקבל אנו, הדורות הבאים אחריו, דווקא את הברכות האלו.

ולשאלה הראשונה ישנה תשובה עמוקה נוספת, יעקב לא טעה. שתי הבדיקות הראשונות שערך יעקב, המישוש והקול, נועדו לבדוק האם זהו עשיו או יעקב. אך הייתה בדיקה שלישית, בדיקה עמוקה לאין ערוך, וַיִּרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו. כאן בודק יעקב האם מי שעומד לפניו הוא הראוי לברכה. הריח הוא החוש הרוחני יותר, כהגדרת חכמנו, דבר שהנפש נהנה ממנו ולא הגוף. גם על המשיח אומרים חז"ל שדן על פי הריח. יעקב מריח את הנשמה של מי שעומד לפניו ומריח את הרוח שנפח הבורא באדם, את אותו ריח שמפיצים עשרת הדיברות בעולם, את ריח גן עדן. אמנם נכון שיצחק טועה במי שעומד לפניו, אך ברור לו את מי הוא מברך.

מבט פנימי על דברי חז"ל על הפרשה (יואל אופנהיימר)

סתימת הבארות

הפסוקים של הפרשה (בראשית פרק כו)

(טו) וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אַבְיָו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אַבְיָו סָתְמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עֶפְרָ:

פשט הפסוק

לאחר מות אברהם, מילאו הפלשתים בעפר את הבארות שהוא חפר.

האגדה על הפסוק (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה)

"וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם" (בראשית כה). אמר רבי סימון כל מקום שנאמר "ויהי אחרי מות" [חזר העולם לאחוריו. ויהי אחרי מות] אברהם מיד "וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אַבְיָו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אַבְיָו סָתְמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עֶפְרָ" [בפסוק שלנו]. "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה': (יהושע א), פסק המן וענני כבוד והבאר. "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בֵּיה' לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ אֶל הַכְּנַעֲנִי בְּתַחֲלָה לְהִלָּחֵם בּוֹ: (שופטים א), נתגרו בהם יתירות הארץ הכנעני שהותירו. "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת הָעַמְלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שָׁנִים: (שמואל ב' א), ופלשתים נלחמים.

נקודות למחשבה

ארץ ישראל חשופה כבר מימי קדם לסכנת הבצורת המביאה רעב ועוני, וכל אחד מהאבות נאלץ בתורו לעזוב את מקום מגוריו, ולחפש מקום עם מים ומזון זמינים. על רקע זה תמוה מעשה הפלישתים שסתמו את בארות אברהם, וגרמו לכך שאף אדם (כולל הם עצמם) לא יוכל להנות מהמים היקרים. במסגרת עימות בין עמים, מעיד מעשה מסוג זה על נחיתותם של הפלישתים. עם שמרגיש בעל הבית בארצו, איננו פוגע באוצרות הטבע שלו עצמו. פעולות מעין אלה מתאימות יותר למחבלים הנלחמים נגד השליט, או לצבא בנסיגה המנהל טקטיקה של "אדמה חרוכה".

אמרו חז"ל (מדרש תנחומא): "נמשלה התורה למים שנאמר: "הוֹי כָּל צִמָּא לְכוּ לְמִים" (ישעיה נה). העפר הוא סמל לרצונות הגשמיים והארציים של האדם. לכן ניתן להבין את הפסוק שלנו כמשל למאבק האידאולוגי של אומות העולם כנגד המהפכה האמונית שחילל אברהם. ומסביר רבנו בחיי: "כי הבארות הללו רמז לגרים שנתגיירו בימי אברהם, כי הם קלים לקבלת האמונה כמו הבארות שהם קלים לקבלת המים, ופתיחת הלב הסתום באמונה יכנה הכתוב חפירה, ולכך יאמר מצד הקנאה "סתמום פלשתים", כלומר סתמו את לבם והחזירו לסורם". במילים אחרות, מאבק הבארות הינו מאבק תרבותי על נשמת החברה וערכיה, בין התפיסה האמונית-דתית לבין התפיסה החילונית-אפיקורסית.

מעשה הפלישתים מתחלק לשני שלבים: סתימת הבארות [מניעת נביעת מקור המים] ומילוי הבאר בעפר. שלב הסתימה הוא שלב של שלילת הטוב, ומילוי העפר הוא שלב של הגברת הרע. זוהי בחינת "סור מטוב ועשה רע", בהיפוך מההנהגה הרצויה של האדם "סור מרע ועשה טוב" (תהלים לד). כך בעצם נוהגים משטרים המנסים לדכא את רוח העם היהודי כדי להביא להתבוללותו בקרב תרבות הרוב, ראשית הם סוגרים מוסדות חינוך ומונעים פעילות דתית, ולאחר מכן "מחנכים" מחדש על ידי תעמולה אידאולוגית אינטסיבית.

כל יהודי המחפש את זהותו האמיתית ו"צמא למים" מחוייב ללכת בדכי יצחק אבינו: "וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אַבְיָו ... וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אַבְיָו" (פסוק יח). לשון "וַיֵּשֶׁב" מצביע על תהליך של תשובת האדם אל מקור המים החיים. מסע מתמיד זה מתחיל בהבנה שהעולם הפנימי שלנו מורכב מערכים ודעות שקיבלנו מסביבתנו, ושחלקם הם מבחינת "עפר" הממלא וסותם את לבנו. אם נדע לחפור ולברור את המרגליות מהעפר והחומריות הממלאת את נפשנו, נוכל לחשוף את מקור החיים והשמחה שבנו.